

99-151-01

תולדות המחשבה המדינית-פרופ' משה הלינגר
תשפ"ב סמסטר ב' מועד א

משך הבחינה שעתיים

ללא חומר עזר

המלצה: התחילו עם ארבעת השאלות הקצרות ונסו לסיים אותן תוך 30-40 דקות כדי שישאר לכם מספיק זמן לשאלת החובה.

חלק א : ענו על שאלת החובה (60 נקודות. היקף התשובה עד שלושה עמודים). זמן לתשובה 45 דקות עד שעה.

מהתנ"ך העברי ניתן ללמוד על יסודות דתיים וחברתיים רבים המשפיעים הן על היהדות והן על דתות אחרות שמתבססות גם הן על התנ"ך.

בתנ"ך העברי ישנה **תפיסה אוניברסלית** רחבה, ניתן לראות זאת בכך שהספר הראשון בתנ"ך- ספר בראשית פותח בכך שהאדם נברא בצלם, כל אדם ולא דווקא יהודי ובשל כך יש לכבדו. בנוסף, 7 מצוות בני נוח הן מצוות שנתנו לכלל האומות ולא דווקא לעם ישראל. בנוסף, בחזון אחרית הימים מדובר על כך ש"זכותו חרבותם לעיתים"- שלום עולמי ולא דווקא ישראלי, ניתן לראות בפסח כחג החירות הלאומי ולא דווקא הישראלי פרטי בלבד (לימים מרתין לותר קינג יצוטט את הפסוקים על פסח כדוגמא לכך שצריך לשחרר עבדים). בסוכות היו מקריבים בבית המקדש קורבנות כנגד כל אומות העולם. מדוגמאות אלו ניתן לראות כי בתנ"ך יש צד מאוד אוניברסלי.

עם זאת, בתנ"ך יש גם **צד פרטיקולרי** המדבר על עם ישראל בלבד, עם ישראל נחשב כעם סגולה, שונה ונבדל מכל העמים, פסח יכול להתפרש בצדו האוניברסלי אך יכול להתפרש כיציאת עם ישראל ממצרים בלבד, יש מצוות רבות בתנ"ך שמצוות רק על עם ישראל. ולכן ישנו גם צד פקרטקולרי בולט בתנ"ך.

בתנ"ך מדובר על **מוסר** ועל **יסוד חברתי** בולט, ישנם ציווים כמו "ואהבת לרעך כמוך" "לא תשנא את אחיך בלבבך". בנוסף, בעשרת הדיברות מדובר הרבה על יסוד מוסריים כמו "לא תנאף" "לא תרצח" ציווים אלו הם מוסריים בצורה בולטת. (הנצרות התבססה מאוד על היסוד החברתי הקיים בתנ"ך).

בתנ"ך יש גם ציווים על **טקסים ריטואליים** כמו הקרבת קורבנות, ופעולות מסוימות אך הטקסים הריטואליים הם פחות בולטים מהיסוד המוסרי.

היסוד הסוציאלי בולט גם הוא בתנ"ך כיוון שיש מצוות רבות שאומרות לעזור לעניים ולדאוג לחלשים שבחברה, מצוות כמו מעשר, לקט, שכחה ופאה, "זכרתם את הגר. אך עם זאת לא מדובר בתנ"ך על חברה שוויונית לחלוטין וקיימים בתנ"ך **מעמדות** אך צריך לדאוג לחלשים שבחברה.

התנ"ך דוגל **בהפרדת רשויות** כיוון שמדובר בו על "כתר כהונה", "כתר מלוכה" ו"כתר נבואה", אלו תפקידים שונים לאנשים שונים ובכך יש ביזור סמכויות בין האנשים בחברה.

השלטון הרצוי בתנ"ך- סוגיה זו יש מחלוקת כיוון שלא ברור האם צריך שיהיה מלך לעם או לא.

מצד אחד ישנו ציווי מפורש על העם עם כניסתם לארץ לשים עליהם מלך (הרמב"ם תומך בגישה זו וחושב כי השלטון הנכון הינו שלטון מלך על העם), אך מצד שני ניתן לראות מספר שמואל כי ה' לא רוצה במלך וחושב שהדרשה למלך באה מתוך מאיסה באלוהים, משל יותם מראה לנו גם הוא את הביקורת שיש על המלך כיוון שהמלך נמשל לאטד, בזוי וחלש שכופה את עצמו על החברה בניגוד לשאר העצים שחכמים מספיק בכדי לא לרצות מלוכה. מכך שלא ברור מה הוא השלטון הרצוי **אך ללא ספק התנ"ך מתנגד לעריצות**, לדוגמא אסור למלך לגבות מיסים בצורה לא שוויונית. בנוסף, ניתן לראות מסיפור כרם נבות כי המלך לא יכול לעשות כל מה שהוא רוצה ואפילו אחאב שהיה עובד אלילים לא פשוט לקח את כרם נבות אלא עשה סוג של משפט שקר בכדי לקחת את הכרם. בנוסף, בציווי על מלך מודגש מה אסור למלך לעשות "לא ירבה לו סוסים, לא ירבה לו זהב, לא ירד מצרימה וכו'" מצורה זו אנו מבינים כי תפקיד המלך לדאוג לעם ולא לפעול בעריצות כלפיו חלילה.

אוגוסטינוס היה עובד אלילים שהתנצר והפך לדמות בולטת בנצרות. ספריו הם "וידויים" ו"עיר האלוהים".

הספר "וידויים" מספר את סיפורו של אוגוסטינוס מעובד אלילים לנצרות, מדובר בספר חשוף, אישי ואוטוביוגרפי, בספר זה אוגוסטינוס מציג את משנתו (המובססת על הנצרות) לפיה האדם נוטה אל הרע כיוון שמורש בו "החטא הקדמון"- החטא עליו מסופר בספר בראשית, חטא זה מציג את שפלות האדם, רדיפתו אחר התאוות והיצרים, לתפיסתו- לאדם אין דרך להינצל לולא חסדו ועזרתו של ישו. בתפיסה המקראית אומנם אכן מודבר על החטא הקדמון אך המשקל הרב שאוגוסטינוס נותן לחטא לא מתרחש בגישה היהודית, היהדות פחות נתנה דגש לסיפור החטא ואף התרכזה ב**בחירה** החופשית של האדם ויכולתו לשנות את דרכיו.

10

(1-2)

בספר "עיר האלוהים" אוגוסטינוס מציג תפיסה דדוקטיבית, אוטופית לפיה ישנה "עיר אלוהית" הנמצאת בשמיים, בעולם הבא, בעיר זו הכל מתנהל לפי הסדר הנכון ובדרך הישר וזו העיר המושלמת אך יש עיר נוספת "העיר הארצית"- העיר הארצית זו בעצם המדינה בעולם הזה ובעיר זו צריך להתנהל לפי חוקי המדינה כיוון שאם לא יתנהלו לפי חוקי המדינה יהיה בלאגן, כיוון שהאדם נוטה לרע וצריך חוקים. הכנסייה בעולם הזה בעצם מייצגת את "עיר האלוהים" לפי אוגוסטינוס, ובמקרה של התנגשות בין העיר הארצית לעיר האלוהית יש לבחור בעיר האלוהית. בגישה זו אוגוסטינוס מציג את המדינה והשלטון כסוג של שלטון בדיעבד שקורה רק כדי לרסן את יצרו של האדם, בגישה המקראית לעומת זאת השלטון הוא לא בדיעבד אלא לכתחילה, ביהדות ישנן מצוות רבות שהן מצוות פוליטיות, מכאן ניתן להצביע על פער בין גישתו של אוגוסטינוס לגישה המקראית ביחס לשלטון ולמדינה.

מרתין לותר הינו מיסד הגישה הפורטסטנטית, לותר היה כומר שמאס בדרכיה של הגישה הקתולית וביקר אותה בעקבות כך שלטענתו הכנסייה הפכה להיות מושחתת ומסואבת, בעיקר הפריע ללותר "שטרי המחילה"- שטרי המחילה הינם שטרות שהמאמינים האמינו כי הם יכולים להתוודות לכומר על חטיאהם ופשיעהם ולתרום כסף לכנסייה ובכך כביכול נמחל חטאם והם יקחו את שטר המחילה איתם לקבר, כגודל החטא כך עלה מחיר השטר. לותר טען כי מדובר בגישה מושחתת שע"י כסף ניתן לפתור חטאים. לותר פתח במחאה על הכנסייה הקתולית וקרא לחזור לברית הישנה- התנ"ך העברי, לטענתו בתנ"ך מצויות הגישות המוסריות לפיהן צריך לנהוג ולפיהן ישו נהג, בתנ"ך ישנה קריאה לחמלה, רחמים, חסד ודברים שעליהם מתבססת הנצרות. לותר טען כי הכנסייה הקתולית שכחה יסודות אלו ולכן טען כי לשוב ליסודת אלו- יסודת התנ"ך. בנוסף, הוא טען כי הכמרים והנזירים הפועלים בפרישות מהנאות בעולם הזה מתנהגים בהתנשאות וכי עליהם לשוב ולהתנהג כמו שאר בני האדם.

אוליגר צווינגלי הושפע מאוד מרעיונותיו של לותר, התגורר בשוויץ. בהפשעת התנ"ך הוא קרא לחלק את מדינתו לשבטים ולשוב לכרות ברית עם אלוהים. הוא שאב השראה לפעולה זו מממד הר סיני. בפעול, עד היום שוויץ מחולקת למחוזות ופעולות בצורה שבטית.

קלווין הושפע גם הוא מרעיונותיו של לותר, קלווין האמין כי אלוהים מצפה מהאדם לעבוד קשה "בזיעת אפך תאכל לחם" ואם האדם יעבוד מספיק קשה ויראה הצלחה בעמלו, זה יתן ביטוי לכך שאלוהים מרוצה מעבודתו ואם הוא מצליח בעולם הזה הוא גם יצליח בעולם הבא.

קלווין השפיע בגישתו על רבים ונוצרה קהילה קלווניסטית, הקלווניסטים היו במעמד כלכלי גבוה. וובר הסביר את מעמד הכלכלי הגבוה בכך שמכיוון שהם האמינו שעליהם לעבוד קשה ולא להוציא כסף לחיי מותרות נוצר להם הון רב. ההון הרב נוצר בעקבות האמונה הדתית של קלווין בעבודה קשה שנובעת מהתנ"ך.

התנ"ך השפיע רבות גם על גישות רפבליקניות וליברליות.

ג'ון לוק הינו הוגה ליברלי, לוק קרא להעמדת זכויות האדם במרכז, הוא קרה לערכים כמו רציונליזם, אינדיוואליזם, שוויון זכויות, ומדינה מלאכותית. לוק האמין כי האדם מטבעו נוטה אל הטוב אך מכיוון שישנו מיעוט שלא נוטה אל הטוב יש להקים מדינה שתעמיד את זכויות האדם במרכז, זכויות האדם הבסיסיות לפי לוק הינם הזכות לחיים, הזכות לחירות והזכות לקניין. קריאתו של לוק לליברליזם נובעת מהתנ"ך ואף לוק מצוטט אותה, בתנ"ך כתוב שהאדם נברא בצלם אלוקים. לוק סבר שמכיוון שהאדם נברא בצלם ויש בו חלק מהאלוהות, הוא נוטה אל הטוב ולכן יש לכבדו ויש זכויות בסיסיות (עליהן כתבי לעיל) שאסור לקחת ממנו. מכאן ניתן לראות כי התנ"ך השפיע מאוד על הגישה הליברלית.

ז'אן ז'אק רוסו היה הוגה צרפתי שדגל ברפובליקניות, הוא האמין כי רצונות העם מתחלקים לרצון הכללי ולרצון כללי. רצון הכללי- סך כל הרצונות של האינדיבידואלים שבחברה. רצון כללי- רצון משותף של חברי הקבוצה לטוב כללי להם ולחברתם. רוסו סבר כי החירות האמיתית הינה הרצון של הפרט לטוב הכללי. האדם מטבעו נוטה אל הטוב ורוצה את הטוב עבור החברה אליה הוא משתייך אך ישנו מיעוט שעוד לא הגיע ל"חירות" זו ולכן לפי רוסו, יש לכפות על האדם את הרצון הכללי עד שיבין כי הוא הטוב עבור החברה כולה. גישה זו הינה גישה מאוד רפובליקנית השמה לנגד עיניה את טובת החברה במרכז. ערך החירות עליו מדבר רוסו הינו ערך שניתן לראות בצורה בולטת בתנ"ך, בחג הפסח יצאו ישראל לחירות ממצרים וקמו כעם. בנוסף, יש אימרה האומרת "כופים על האדם עד שיגיד רוצה אני"- גישה זו דומה מאוד לגישתו של רוסו האומרת כי יש לכפות את הרצון הכללי על האדם היחיד גם אם הוא לא רוצה בכך

אריסטו היה תלמידו של אפלטון. אריסטו דוגל בגישה האינדוקטיבית גישה מהפרט אל הכלל, ניתן להבין זאת כי הוא היה ביולוג והתעסק בעולם החי.

בספרו האתיקה- אריסטו טוען כי האדם מחפש כל הזמן את התכלית (התלוס) ואדם נבון הינו אדם שמתכנן מראש את האמצעים להשגת תכליתו. בנוסף, אריסטו מאמין כי קיצוניות ורדיקליות הינם דברים לקויים ועל האדם ללכת בדרך האמצע (לדוגמא לא להיות פזרן מידי ולא להיות קמצן מידי אלא ללכת ביניהם ולפעול בדרך האמצע).

אריסטו האמין כי נתינה מייצרת אהבה וכאשר אדם נותן למישהו הוא אוהב אותו יותר (דוגמא לכך אפשר לראות גם בהלכות פריקת וטעינת חמור אשר יש לזעור קודם לשונא שלך בכדי שתאהב אותו).

10
(2)

בנוסף, אריסטו מאוד האמין בחיבור שבין הגוף והנפש.

חברות אידאלית לפי אפלטון הינה חברות אינטלקטולית.

בספרו הפוליטיקה אריסטו טוען כי השלטון הראוי הינו שלטון שדואג לטובת האזרחים, הוא מושפע מאוד מהמשושה אותו הציג אפלטון לפיו יש שישה סוגי משטרים המתחלקים ל3 סוגי הנהגה, יחיד, רבים ומיעוט ומתחלקים למשטרים הדאוגים לטובת הציבור ומשטרים שלא דאוגים לטובת הציבור. אריסטו טען על השלטון לדאוג לציבור ושאין מקום לשלטון של עריצות. בנוסף, אריסטו מאמין שבכדי ליצור נאמנות האזרחים צריכים להיות בעלי משפחה וקניין פרטי וכך ילמדו נאמנות מה היא ויהיו נאמנים אף למדינה.

אריסטו השפיע מאוד בגישתו על הרמב"ם ועל אקווינס. (דוגמא אחת לכך היא אימוץ הגישה של הרמב"ם בדרך האמצע שכותב הרמב"ם בהקדמה לספרו).

תשובה עבור שאלה מס' 3 (10 נק' - שאלת בחירה 4/10)

סוקרטס הינו הוגה יווני, תלמידו המובהק הוא אפלטון, וניתן ללמוד על דמותו של סוקרטס מכתביו בתקופה המוקדמת של אפלטון. סוקרטס היה דמות נערצת לצעירים רבים בעולם היווני.

סוקרטס מת בכך שהוציאו אותו להורג בעקבות דעותיו, דבר זה השפיע מאוד על אפלטון וגרם לאפלטון לא להאמין בדמוקרטיה.

סוקרטס מאמין כי אמות המוסר והצדק נשארות זהות בכל התחומים ושצדק ב הפרט הינו גם צדק ברמת הכלל. (בשונה ממקיבאלי כפי שפרטתי בשאלה 9).

סוקרטס מאמין כי תבונה מביאה את האדם למוסר ומאמין ש"שמי שיודע את הטוב לא יעשה את הרע" ⁷ מי שמכיר את הטוב בצורה רחבה ועמוקה לא יעשה דברים רעים. (לדוגמא אדם שיודע כמה בריא לא לעשן, וכמה נזק העשן גורם בחיים לא יעשן).

סוקרטס פועל בדרך של דיאלוג וכך הוא גורם לאדם שאיתו להבין את התשובות לבד- "מיילד" את התשובות מהאדם שאיתו. דרך זה דומה מאוד לדרכם של הסופיסטים כיוון שגם הם פעלו בצורה של דיאלוג ו"פינג פונג".

סוקרטס חולק על הסופיסטים בכך שהוא טוען כי הם מלמדים את הידע הפרקטי והמקובל ולא חותרים לדעת את הידע האמיתי והנכון ולכן גם תלמידיהם לא מגיעים לתובנות עמוקות ונכונות.

בנוסף, הסופיסטים סברו כי האדם רלטביסטי- דעותיו ואמות המוסר שלו משתנות בהתאם למקום בו הוא חי, סוקרטס חולק על גישה זו וסובר כי אמות המוסר אינן משתנות.

התפיסה הרפובליקנית הרומאית דגלה בכך שטובת הציבור במרכז. הגישה הרפובליקנית דוגלת בחירות האזרחים מעריצות חיצונית ופנימית, הכפפת הדת למדינה- במקרה של התנגשות, המדינה תגבר, שלטון חוק- חוקים הינם דבר מחייב והמשפט הארופאי מתבסס מאוד על המשפט הרומאי, וריטו- סגולה אזרחית- אמונה כי אזרח אידאלי הינו אזרח התורך למדינה במשך כל חייו (לדוגמא משרת בצבא ואח"כ משרת בתפקיד ציבורי).

מקיבאלי הינו הוגה איטלקי שכתב את "הנסיך" ו"דיונים", מקיבאלי שימש כשר החוץ של פירנצה אך הודח מתפקידו כאשר משפחת מדיצ'י חזר לשלוט הוא כתב את הספר הנסיך כשי וחנופה בכדי שיחזירו אותו לתפקידו אך זה לא קרה. בספר דיונים מוצגת רפובליקה ואילו בספרו הנסיך מוצגת מונרכיה הסבר אחד לפער זה הינו החנופה של מקיבאלי בכדי לחזור לשלוט והסבר נוסף הוא שמקיבאלי מאמין שבכדי ליצור רפובליקה צריך נסיך שיכין את הציבור לכך. מקיבאלי הושפע מאוד מהגישה הרומאית הרפובליקנית והוא מאמין שיש לתת הכל בשביל הרפובליקה, ספריו נכתבים בצורה אינדוקטיבית המתארת את המציאות הנוכחית, מקיבאלי מאמין כי טבע האדם הינו רע והוא צריך רפובליקה שתשלוט בו. מקיבאלי מאמין גם הוא בערכים קפלוברליקנים כמו חירות האזרחים, הכפפת הדת למדינה שלטון החוק, וירטו. בנוסף מקיבאלי טוען כי יש פער בין מוסר ברמת המדינה למוסר ברמה הפרטית, לתפסיתו בשביל טובת המדינה מותר לעשות הכל (לדוגמא ברמה הפרטית אסור להאדם להרוג אך אם זה לטובת המדינה מותר). גישה זו שונה מאוד מגישתם של סוקרטס ואפלטון הטוענים כי אמות המוסר נשארת זהות בין ברמת הפרט, בין ברמת המדינה. בנוסף, יש המבינים כי מקיבאלי תומך במלך שפועל לטובתו אך זה לא נכון, מקיבאלי תומך במלך שפועל לטובת העם אך אם טובתו האישית היא גם טובת העם כך הוא יפעל.

תשובה עבור שאלה מס' 10 (10 נק' - שאלת בחירה 4/10)

מיל האמין בחירות וקבע את ה"עיקרון המילמיאני"- לפי העיקרון זה המדינה צריכה לדאוג למירב התועלת למירב האנשים, בנתאי שהתועלת לא פוגעת באחר. עיקרון זה השפיע מאוד על תחומים רבים ואף על שיטת המשפט הישראלי שהשתמשה בעיקרון זה בפס"ד בר אילן ובפס"ד קול העם. מיל מצדיק את החירות בכך שהחירות טובה לרוב האנשים ומפיקה להם תועלת ולכן יש לפעול על פיה.

לעומת גישה זו ג'ון לוק האמין כי יש להעניק את החירות משום שהיא זכות טבעית ובסיסית, לוק טען כי בנ"א נבראו בצלם אלוהים ולכן יש לכבדם ולהתייחס בכבוד לכייתיהם הבסיסיות, אחת מזכויות בסיסיות אלו הינה חירות האדם.

גישה נוספת להצדקת החירות היא גישתו של קאנט, קאנט מציג את "הציווי הקטגורי"- ציווי זה טוען שבכדי שהאדם ידע האם הוא עושה דבר מוסרי, עליו לשאול את עצמו מה יקרה אם כולם יעשו את מה שאני עושה. לפיכך, לפי קאנט צריך לתת חירות לכל האנשים מתוך חובה מוסרית, כיוון שכל אדם רוצה חירות.

מיל מצדיק את החירות בשיקול תועלתני, לוק מצדיק את החירות כזכות טבעית ובסיסית וקאנט מציג את החירות כחובה מוסרית.

